

Selskabets historie – fra tid til anden

AF MARITA AKHØJ NIELSEN

De første tilløb

Den tidligste beretning om Selskabets grundlæggelse og første år er skrevet af Hans Gram, som selv var en af de centrale personer i begivenhederne. Hans beretning indgår i et brev af 15/9 1747 til Selskabets første præsident, Johan Ludvig Holstein. Der er tale om en intern skrivelse, som tydeligvis ikke er beregnet til offentliggørelse. Ikke desto mindre er Grams fremstilling gennemarbejdet, klar og præcis.

Gram lægger vægt på, at første fase i det forløb, der førte frem til grundlæggelsen, var en kommission, som skulle ordne og registrere den kongelige samling af mønter og medaljer. Da arbejdet nærmede sig sin afslutning i sommeren 1742, udtrykte kongen, Christian VI, ønske om, at kommissionen skulle beskæftige sig med et bredere spektrum af emner, og Gram blev bedt om at udforme en plan. I november 1742 blev det besluttet at realisere de kongelige tanker, og i 1743 kom et kongeligt reskript, der fastlagde rammerne for Selskabets virke. Gram slutter sin beretning om selve grundlæggelsen: »Og er dette da den rette og egentlige Epoque [‘begyndelsestidspunkt’] af Societetet«. Det kongelige reskript er underskrevet 11/1 1743, så efter Grams beretning er det lovlig tidligt, at Selskabet fejrer sit 275 års-jubilæum 13/11 2017.

Gram døde få måneder efter nedskrivningen af sin beretning, og den blev ikke fulgt op i de følgende mange år. Holstein foreslog ganske vist i 1755, at Selskabet i lighed med andre lærde societeter skulle udgive sin historie, men ingen tog opfordringen op. Så vidt det kan ses af kilderne, blev emnet først drøftet igen i 1815. Da var der blevet nedsat en komité vedrørende Selskabets årsberetning, *Oversigt over Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbejder*. Komitéen foreslog, at Selskabets historie skulle skildres, når beretningen første gang udkom på latin. Forslaget blev forkastet.

Først i 1833 kom en sammenhængende beretning om Selskabets første tyve år. Den var skrevet af kirkehistorikeren Jens Møller, en vidtfavnende kulturpersonlighed, typisk for guldalderens København. Han arbejdede på en fremstilling af Christian VI's historie, men døde, inden værket blev færdigt. Et par afsnit

nåede han at publicere i et lille tidsskrift, *Mnemosyne*, som han selv redigerede og i vidt omfang også forfattede. Det sidste af disse afsnit behandler Selskabets historie 1743-1763, afsluttet med en kort biografi over Holstein (Møller 1833). Inden publiceringen havde Møller oplæst et manuskript på Selskabets møde 11/1 1833, »netop 90 Aar efter Stiftelsesdagen«. I lighed med Gram anser han altså det kongelige reskript som Selskabets stiftelse, selvom han er klar over, at man allerede i 1749 udpegede 13/11 1742 som den afgørende dato.

Møller har fundet sine kilder i Danske Kancellis arkiver og Selskabets forhandlingsprotokoller. Han fortæller bredt om oprettelsen og dens umiddelbare forhistorie, med lange citater og referater af kilderne, men også med sine egne ofte elegant formulerede vurderinger, fx om de tidligste medlemmer: »Selskabets første Stamme var meget liden af Extension, skjøndt stærk af Intension«.

De mest prominente medlemmer og deres indbyrdes forhold behandles ret indgående, og om optagelsen af Ludvig Holberg fremsætter han den plausible hypotese, at Holberg var fornærmet over at blive æresmedlem og ikke ordinært medlem. Det var nemlig Selskabets praksis at vælge vigtige standspersoner som æresmedlemmer, mens videnskabsmænd blev medlemmer – det tilsyneladende ærefulde valg var altså en raffineret nedvurdering af Holberg som forsker.

Publikationerne behandles udførligt af Møller, både de realiserede og dem, der måtte opgives. Specielt diskuterer han valget af dansk i Skrifterne, Selskabets skriftserie, som han finder problematisk, fordi kun ganske få uden for den lærde stand faktisk læste Selskabets skrifter – som i øvrigt ikke tjente til at berige den skønne litteratur. Derimod kunne de godt have vakt udenlandske lærdes interesse.

Møllers fremstilling har ufortjent fået en noget stedmoderlig behandling helt siden Christian Molbechs ti år yngre og langt udførligere historie.

100-års-jubilæet

Da Selskabets 100-års-dag nærmede sig, blev det bydende nødvendigt at få fastlagt den rette stiftelsesdato:

Var det mødet 13/11 1742 eller det kongelige reskript af 11/1 1743? Sagen blev drøftet i jubilæumskomiteen, der hældede til den første dato, men for en sikkerheds skyld forelagde man spørgsmålet for præsidenten, som resolverede:

Da Vi af de Os forelagte Protocoller fra den Tid see, at Selskabets første Medlemmer paa den Dag [13. Novbr.] samledes for med Hans Majestæt Kongens Bifald at danne et lærd Societet for Fædrelandets Oldsager og Historie, saa finde Vi ogsaa denne Dag den mest passende til at høitideligholde denne Selskabets Jubelfest.

Hermed var problemet løst for al fremtid, og det af ingen ringere end den enevældige konge, Christian VIII, som var Selskabets præsident. Hans brev er dateret 6/3 1842, en dato så tæt på festdagen, at senere tiders jubilæumsudvalg ville have været på sammenbruddets rand.

Og man var helt givet kommet for sent i gang. Det mest tidkrævende var – og er – udarbejdelsen af et jubilæumsskrift. Historikeren, sprogforskeren, leksikografen, litteraten mm. Christian Molbech tilbød at påtage sig den opgave at skrive Selskabets historie i de første 100 år (Molbech 1843). Han havde kun 9-10 måneder til det slidsomme arbejde at sætte sig ind i kilderne, skaffe sig overblik og affatte beretningen. Den første del af værket udkom umiddelbart efter jubilæet, resten nogle måneder senere. Titelbladet bærer udgivelsesåret 1843, og den vigtige fortale er dateret 15/4 1843. Værket er på i alt 634 sider, hvoraf den sammenhængende fremstilling udgør 514 sider, mens resten hovedsagelig optages af bilag med lister over medlemmer, hverv, skrifter, prisopgaver, foruden statutter og vedtægter. En detaljeret indholdsoversigt og et udførligt register nyttiggør bogen, mens rettelseslisten er en nødvendig, men bedrøvelig følge af det hastværk, der måtte præge værket.

For at strukturere historien har Molbech inddelt den i perioder, der defineres af de successive rækker eller »Samlinger« af Skrifterne – et noget besynderligt valg, som han selv forklarer med, at samlingerne afspejler den forskellige karakter i Selskabets aktiviteter: Den første periode (1742-1780) domineredes af historieforskning, den anden (1780-1801) af naturvidenskab og matematik, den tredje (1801-1815) af »det 19de Aarhundredes aandelige og videnskabelige Revolutioner«, mens den fjerde og sidste (1815-1842) præges af »friske og livfulde Kræfter« inden for naturvidenskabelige, fysisk-kemiske og anatomisk-fysiologiske fag – Selskabets virke inden for de historisk-filosofiske fag

har »snarere har viist sig aftagende«. Periodiseringen falder desuden nogenlunde sammen med de forskellige sekretærers virketid, påpeger han.

Den konkrete periodisering kan naturligvis diskuteres, men fungerer rimeligt. Som enhver kronologisk opdeling har den uheldige konsekvenser for sammenhængen i skildringen af forhold, der strækker sig over flere perioder; den, der fx måtte interessere sig for Selskabets arbejde med den danske ordbog, må søge de relevante afsnit i alle fire kapitler.

Fremstillingsformen skifter en del bogen igennem. Læseren er ikke i tvivl om, hvor Molbechs kompetencer og interesser ligger, og i de afsnit, der virkelig har optaget ham, er han en medrivende og engageret historiefortæller. Tyndere er hans beretninger om fag, der står ham fjernt, og han beklager i fortalen, at han ikke har fået den lovede hjælp fra medlemmer, der var kyndige i videnskaber, han ikke selv havde indsigt til at skrive kvalificeret om.

Derimod beklager han ikke sine subjektive vurderinger, men finder tværtimod, at det har været hans pligt at fremstille sagerne, som han ser dem. Selskabet har givet ham ubetinget fuldmagt til at skrive historien, og det ville, hævder han, stride imod Selskabets ånd, hvis han ikke både havde ladet fakta tale og havde fremsat sine egne anskuelser.

Det sidste faldt flere fremtrædende medlemmer for brystet. Der rejste sig en ret bitter polemik mod Molbech allerede efter udgivelsen af den første del. Især fandt nogle, at han med forkærlighed havde dvælet ved mindre flatterende forhold; indvalgsproceduren og formueforvaltningen var de mest kontroversielle emner, men også vurderingen af enkeltpersoner vakte modsigelse. Polemikken kom til udtryk i et par tidskrifter, men var ellers et internt anliggende. Selskabets magtfulde sekretær, H. C. Ørsted, var Molbechs hårdeste kritiker, og han var helt givet også den, der havde mest grund til at føle sig angrebet. Efter nogle ophedede diskussioner i Selskabet med skriftlige indlæg fra begge sider blev sagen henlagt og dens aktstykker arkiveret. Officielt blev Molbech aldrig takket for sit kolossale arbejde med at skrive Selskabets historie.

200-års-jubilæet og hvad der fulgte

Efter Molbechs kraftpræstation kom der til at gå 100 år, før Selskabet igen fik sin historie beskrevet. Enkeltpersoner og -begivenheder blev selvsagt behandlet i forskellige publikationer, men nogen sammenhængende fremstilling kom ikke. 150-års-jubilæet affødte en oversigt over Selskabets publikationer, og ved det

møde, der markerede jubilæet, gav to medlemmer foredrag med tilbageblik på historien og grundlæggelsen, som blev trykt i årets Oversigt. Jubilæet 25 år senere blev præget af 1. verdenskrig, og man afstod fra festligheder.

Også 200-års-jubilæet faldt i krigstid, men blev dog markeret, ikke mindst med en vægtig historisk publikation. Dens forhistorie går tilbage til 1926, da cand.theol. Asger Lomholt blev ansat i Selskabets sekretariat og påtog sig at ordne de mange arkivalier, der henlå som utalte pakker i brunt papir. Gennem en årække fik han efterhånden styr på det utilgængelige materiale, der blev ordnet sagligt og kronologisk, siden omhyggeligt opstillet i reoler, skabe og kartoteker.

Med nyordningen af arkivet skabte Lomholt forudsætningerne for en egentlig historisk fremstilling. Selskabets redaktør, filologen William Norvin, som var meget interesseret i lærdomshistorie, planlagde at skrive et sådant værk, men døde i 1940 uden at efterlade sig materiale, der kunne overtages af andre. I den situation besluttede Selskabet at bede Lomholt om at udarbejde en »ræsonnerende Fremlæggelse af Aktstykker, 'Samlinger til Selskabets Historie'«, som kunne udkomme til jubilæet. På mindre end et år lykkedes det Lomholt at forfatte første bind af *Det kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*. I modsætning til Molbech 100 år før fik Lomholt al mulig støtte, både fra ansatte, medlemmer af Selskabet, flere samarbejdspartnere i den grafiske branche og Carlsbergfondet, som finansierede det hele.

Værket var planlagt til at omfatte to bind, hvoraf det første forelå ved jubilæet, mens det andet først udkom 1950. Bind 1 behandler Selskabets grundlæggelse og struktur, opdelt i 12 kapitler med hver sit emne, bl.a. navn, vedtægter, medlemmer og legater. Hvert kapitel er kronologisk fremadskridende. Der gøres omhyggeligt rede for kilderne, og lange citater fra aktstykkerne afløses af referater. Det er krævende læsning, fordi stoffet er så omfattende og gengives så detaljeret, at det er vanskeligt at skaffe sig overblik. Det hænger naturligvis sammen med værkets art, men man kunne have ønsket en mere hjælpsom typografi: Klummen er bred og afsnitsoverskrifter sjældne.

Det sidste afhjælpes i nogen grad i bind 2, hvor hvert kapitel indledes med en indholdsoversigt. Hovedemnet er nu Selskabets aktiviteter, hvor publikationerne indtager den første og største plads. Desuden behandles Selskabets engagement i internationalt videnskabeligt samarbejde, dets rolle som mæcen, de

økonomisk-administrative forhold, møderne og de fysiske rammer. Meget nyttigt er det udførlige emne- og personregister til begge bind.

Med bind 2 var den oprindelige plan realiseret, men i indledningen oplyser Lomholt, at bogen kun indeholder en del af det manuskript, han har udarbejdet. Vægtige dele af det utrykte materiale udkom 10 år senere som bind 3 af Samlingerne. Her behandles hovedsagelig de store (og lidt mindre) projekter i Selskabets historie indtil 1942. De 22 kapitler er opbygget og udformet ganske som de to første bind. De præcist afgrænsede emner og de kortere kapitler gør det nemmere for læseren at få greb om det brogede stof, som i sin helhed fremragende illustrerer de vekslende rammer for Selskabet under enevælden og folkestyret.

Et enkelt område var med velberåd hu forbigået i bind 3, fordi det kunne bære en selvstændig udgivelse: landmåling og fremstilling af kort. Selskabets meget omfattende arbejde på dette felt blev fremlagt i bind 4 fra 1961. Med udgivelsen markeredes 200-års-dagen for Frederik V's resolution af 26/6 1761, der gav Selskabet ansvaret for kortlægningen af Danmark og hertugdømmerne. Bindet prydes af talrige plancher med smukke faksimiler af de gamle kort.

I indledningen til bind 4 erklærer Lomholt, at værket hermed er afsluttet. Det kom ikke til at holde stik, for så sent som 1973 udgav han bind 5, der indeholder et righoldigt udvalg af manuskripter og tegninger i Selskabets arkiv. Bogen er prægtigt illustreret, ren øjenfynd med fascinerende kig ind i videnskabernes værksteder.

Præget af materialesamling er nok stærkest i de første tre bind, men værkets anlæg hindrer generelt en samlet fremstilling og indplacering i større historiske sammenhænge. Det erkendte Lomholt selv, men da han fik lejlighed til at skrive en sammenfatning, kom den til ret nøje at afspejle strukturen i det store værk. Lejligheden gav sig ved et meget specielt jubilæum: 125-året for Selskabets nære samarbejde med Bianco Lunos Bogtrykkeri i 1962. Værket fik den sigende titel *Lærdoms mosaik* (Lomholt 1962).

250-års-jubilæet

Da Selskabet rundede sit første kvarte årtusind, blev det fejret med pomp og pragt, med videnskabelige symposier og udskrivelse af prisopgaver – og med to væsensforskellige skildringer af Selskabets historie.

Det forekom oplagt at føre Lomholts storværk op til 1992, og Mogens Blegvad påtog sig opgaven. Han valgte at disponere sin fremstilling (Blegvad 1992) ra-

dikalt forskelligt fra Lomholt: otte kapitler om hver sin periode i kronologisk orden. Perioderne afgrænses af vigtige begivenheder i samfundet og Selskabet eller af ændringer i videnskabens almindelige vilkår. Fremstillingen har sin styrke i de præcise tværsnit, der giver et glimrende indtryk af Selskabet og samtiden inden for ret korte tidsrum. Til gengæld svækkes sammenhængen i beskrivelsen af de aktiviteter, der strakte sig over længere perioder.

I forordet til bind 1 af Lomholts Samlinger påpeger Selskabets redaktør, L. L. Hammerich, at værket ikke vil blive »en sammenfattende Skildring af Selskabets Historie og Vurdering af dets Betydning for dansk og international Videnskab – det, der er Kernespørgsmaal«. En sådan skildring leverede videnskabshistorikeren Olaf Pedersen med sin kortfattede, men fremragende *Lovers of Learning* (Pedersen 1992), som af uransagelige grunde aldrig er kommet på dansk. Pedersen udnytter sin omfattende lærdom og skarpe forståelse for videnskabelige problemstillinger til at sætte Selskabets virksomhed i perspektiv. Baggrunden for skildringen er konsekvent både den brede kulturhistorie, den snævrere lærdomshistorie og den fokuserede naturvidenskabshistorie. Den velskrevne fremstilling dækker Selskabets historie fra begyndelsen til 1992 og er overvejende kronologisk disponeret, men med plads til længere samlede fremstillinger af enkeltområder.

275-års-jubilæet

På sit møde 3/12 2015 besluttede Selskabets præsidium at udgive et festskrift i anledning af det kommende jubilæum. Planlægningsarbejdet begyndte umiddelbart efter, da en redaktionsgruppe med Kirsten Hastrup, Carl Henrik Koch og Marita Akhøj Nielsen mødtes og drøftede bogens rammer. I januar 2017 var de store linjer lagt, og fagkyndige medlemmer af Selskabet inden for humaniora, samfundsvidenskaberne, biologi, geovidenskaberne og de matematisk-fysiske videnskaber blev inviteret til et møde, hvor bogens anlæg endeligt blev fastlagt, ret præcist, som det nu er realiseret med denne bog.

Bogen ønsker at give en fremstilling af hele Selskabets historie med særlig vægt på de seneste 25 år. Den falder i to dele, den »lange« historie og fagenes historie i Selskabet. I første del beskrives dels Selskabets oprindelse og institutionelle udvikling, dels Selskabet og det omgivende samfund. Anden del består af fem kapitler om hver sit store fagområde, skrevet af aktive

forskere inden for hvert område. De har i vidt omfang søgt bistand fra andre medlemmer af Selskabet, mens hele første del er blevet gennemlæst kritisk og konstruktivt af Knud J. V. Jespersen.

Det tilstræbte niveau er den gode videnskabsformidling. Nogle fag er vanskeligere at formidle end andre, men forhåbentlig vil alle, der interesserer sig for en konkret videnskab eller et bestemt emne, have fornøjelse af at læse i bogen. Fagene er vidt forskellige, det samme gælder forfatterne, og det er blevet respekteret uden forsøg på at afstrejfe individuelle særpræg, der i Selskabets ånd er blevet opfattet som en rigdom. Rammerne har været snævre, hvad angår både omfang og tidsfrister, men forfatterne har accepteret de strikte retningslinjer.

Kilder til citater

- s. 9 Lomholt 1942, s. 29.
- s. 9 Møller 1833 s. 5, note.
- s. 9 Møller 1833, s. 29.
- s. 10 Christian VIII's brev af 6/3 1842, citeret efter Lomholt 1942 s. 26.
- s. 10 Molbech 1843, s. XIII f.
- s. 10 Molbech 1843, s. XIV.
- s. 10 Molbech 1843, s. XIV.
- s. 11 Lomholt 1942, s. [II].
- s. 12 Lomholt 1942, s. [II].

Litteraturliste

- Blegvad, Mogens 1992. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1992*.
- Lomholt, Asger 1942: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bind I.
- Lomholt, Asger 1950: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bind II.
- Lomholt, Asger 1960: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bind III.
- Lomholt, Asger 1961: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bind IV.
- Lomholt, Asger 1962: *Lærdoms mosaik. Samlinger til Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab's Historie*.
- Lomholt, Asger 1973: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie*, bind V.
- Molbech, Christian 1843: *Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Historie, i dets første Aarhundrede 1742-1842*.
- Møller, Jens 1833: »Forsøg til en historisk Vurdering af Kong Christian VI. og hans Regjering ... Tredie Afdeling«, i *Mnemosyne. Eller Samling affædrelandske Minder og Skildringer*, bind 4, 1833, s. 3-73.
- Pedersen, Olaf 1992: *Lovers of Learning. A History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1742-1992*.